

בתורה אין לכך זכר, לפחות לא במפורש. היהודים האמינו בעולם הבא, בחיים שלאחר המוות. הם האמינו בתחיית המתים.² בברכה השנייה בתפילת עמידה, שאורכה משפטים ספורים, יש לכך שישה אזכורים. אבל רעיונות אלה לא רק שהם נעדרים כמעט לגמרי מן התנ"ך, הם חסרים דווקא באותן נקודות שבהן היינו מצפים שיבואו.

ספר קהלת הוא קינה ארוכה על סופיות האדם. "הֶכָּל הַכָּלִים, הֶכָּל הַכָּל" (א, ב). מדוע לא הזכיר מחבר קהלת את העולם הבא ואת החיים שלאחר המוות? עוד דוגמה: ספר איוב הוא מחאה מתמשכת נגד העוול הקיים לכאורה בעולם. מדוע אין איש עונה לאיוב ואומר, "אתה ושאר הצדיקים הסובלים בעולם הזה תבואו על גמולכם בעולם הבא"? אנחנו מאמינים בעולם הבא. מדוע אם כן אין הוא נזכר בתורה, אלא רק נרמז בה? זהו המקרה המוזר.

התשובה הפשוטה היא שאובססיית המוות מוזילה את החיים. למה להילחם ברוע ובעוול שבעולם, אם החיים האלה הם רק פרודור לעולם הבא? בספרו הקלאסי 'הכחשת המוות' טוען ארנסט בקר³ שהפחד מפני הסופיות שלנו הוא מן הכוחות המניעים של הציוויליזציה. הוא אשר גרם לעולם העתיק לשעבד את ההמונים למפעל בנייתם של מבני ענק, שנועדו לעמוד על מכונם כל עוד העולם עומד על מכונם. הוא אשר הצמיח את פולחן הגיבור, האיש שקטף את האלמוות במעשי גבורה בשדה הקרב. אנחנו מפחדים מהמוות; יש לנו יחסי אהבה-שנאה איתו. פרויד קרא לזה תנטוס, יצר המוות, ואמר שהוא אחד משני הכוחות המניעים את החיים, לצד הארוס.

לנצח את המוות

רק עכשיו, בהגיענו לפרשות ניצבים, אנו יכולים להתחיל להבין את עוצמת השינוי שחולל המפגש חסר התקדים בין אלוהים ואדם בימי חייו של משה, על עריסת לידתה של האומה.

כדי להבין זאת, ניזכר בהערה מפורסמת של הבלש שרלוק הולמס. "אני מבקש להסב את תשומת לבך", אמר לד"ר ווטסון, "למקרה המוזר של הכלב בשעת לילה". "אבל הכלב לא עשה כלום בלילה", אמר ווטסון. "וזהו בדיוק המקרה המוזר", השיב הולמס.¹ לפעמים, כדי לדעת על מה מדבר ספר יש להתמקד במה שהוא איננו אומר, לא רק במה שהוא אומר.

הדבר החסר מן התורה – חיסרון הזועק לשמיים בהינתן הרקע התקופתי – הוא **התעסקות במוות**. המצרים הקדמונים היו אחוזי אובססיית מוות. הבנייה המונומנטלית שלהם הייתה ניסיון לערער על המוות. הפירמידות היו היכלי קבורה כבירים. ליתר דיוק, הן היו שער השמיים לנשמות הפרעונים שנסתלקו מהעולם הזה ועלו להצטרף אל נשמות קודמיהם בני האלמוות. הטקסט המצרי המפורסם ביותר שהגיע לידינו הוא "ספר המתים". רק החיים שלאחר המוות אמיתיים; החיים הם הכנה למוות.

אלה. הוא אומר לנו דבר אחר לגמרי. את חיי הנצח משיגים על ידי השתתפות בברית. ברית עם הנצח עצמו, כביכול. ברית עם אלוהים.

כשאדם חי את חייו בתוך ברית, דבר מופלא קורה. הוריו והורי הוריו חיים בתוכו. הוא חי בתוך ילדיו ונכדיו. הם חלק מחייו. הוא חלק מחייהם. לזאת כיוון משה כשאמר, סמוך לתחילת פרשתנו:

וְלֹא אֶתְכֶם לְבַדְכֶם אֶנְכִּי פָּרַת אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְאֶת הָאֱלֹהִים הַזֹּאת, כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנֶנּוּ פֹה עִמָּנוּ עִמָּד הַיּוֹם לִפְנֵי ה' אֲלֹהֵינוּ וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנו פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם (דברים כט, יג-יד).

בעת שמושה אמר את הדברים, משמעותן של המילים "וְאֶת אֲשֶׁר אֵינָנו פֹּה עִמָּנוּ הַיּוֹם" הייתה "ילדיכם שעדיין לא נולדו". משה לא היה צריך לכלול גם את "הוריהם, שכבר אינם חיים", שכן ההורים הללו כרתו בעצמם ברית עם אלוהים ארבעים שנה קודם לכן, בהר סיני. אולם במובן הרחב יותר, משה כיוון לכך שכאשר אנחנו מחדשים את הברית, כאשר אנחנו מקדישים את חיינו לאמונתם של אבותינו ולאורח חייהם, אבותינו רוכשים להם אלמוות בתוכנו, וכמוהם אף אנו בתוך ילדינו.

התמקדותה של היהדות בעולם הזה, ולא בעולם הבא, היא הסיבה לכך שהיהדות, יותר מכל הדתות הגדולות, מעמידה במרכז את הילדים. הילדים הם האלמוות שלנו. לכך כיוונה רחל באמרה ליעקב "הֲבֵה לִי בָנִים, וְאִם אֵין מִתָּה אֶנְכִּי" (בראשית ל, א). לכך התכוון גם אברהם כשאמר "אֲדֹנָי ה', מֶה תִּתֶּן לִי וְאֶנְכִּי הוֹלֵךְ עֲרִירִי?" (בראשית טו, ב). לא כולנו נועדנו להיות הורים;

היהדות היא מחאה מתמדת נגד תפיסת העולם הזו. משום כך הוסתר מקום מותו וקבורתו של משה, "וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה" (דברים לד, ו): כדי שקברו לא יהפוך אתר צליינות וסגידה. זו גם הסיבה לכך שבמקום לבנות פירמידה או מקדש כגון זה שבנה רעמסס השני באבו סימבל, בני ישראל הסתפקו במשך כחמש מאות שנה במשכן, מקדש נייד הדומה לאוהל יותר מכפי שהוא דומה למקדש. משום כך ביהדות המוות מטמא, וכדי לטהרו נדרש טקס הפרה האדומה. משום כך ככל שאדם קדוש יותר – כוהן, כוהן גדול – כך מתמעטים קרובי המשפחה הנפטרים שמותר לו לבוא במגע עמם או להימצא עימם תחת קורת גג אחת. אלוהים נמצא בחיים, לא במוות.

רק על רקע המציאות המצרית אפשר להבין את עומק הדרמה שמאחורי המילים המוכרות לנו כל כך, שכבר איננו מופתעים לשמען, המילים הגדולות שמושה ממסגר בהן את הבחירה שתמיד תעמוד בפנינו:

רְאֵה נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמָּוֶת וְאֶת הָרָע... הַעֲדִיתִי בְּכֶם הַיּוֹם אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: הַחַיִּים וְהַמָּוֶת נָתַתִּי לְפָנֶיךָ, הַבְּרָכָה וְהַקְלָלָה; וּבְסִרְתָּ בְּחַיִּים, לְמַעַן תִּחְיֶה אִתָּה וְנִרְעָה (דברים ל, טו ו-יט).

החיים טובים, המוות רע. החיים הם ברכה, המוות קללה. לנו נשמעים הדברים ברורים מאליהם. לשם מה לומר אותם בכלל? מפני שהם לא היו רעיונות נפוצים בעולם העתיק. הם היו מהפכניים. והם עורם כאלה.

איך אם כן מנצחים את המוות? כן, יש חיים אחרי המוות. כן, יש תחיית המתים. אבל משה אינו מתמקד ברעיונות ידועים

חכמינו אמרו כי ה"תולדות" שלנו הן בראש ובראשונה מעשינו הטובים, לא צאצאינו.⁴ אבל בכבדנו את זכר הורינו, ובחנכנו את ילדינו להמשיך את הסיפור היהודי, אנחנו משיגים לנו אלמוות בעולם הזה, העולם שאלוהים קראו טוב.

הביטו עתה בשתי המצוות האחרונות בתורה, האמורות בפרשת וילך, שתי המצוות שמשה נתן באחרית ימיו ממש. האחת היא מצוות הקהל, המורה כי המלך יקהיל את העם לאספה מדי שבע שנים:

מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים... הִקְהֵל אֶת הָעָם הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ, לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלִמְעַן יִלְמְדוּ וְיָרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְשָׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. (דברים לא, י-יב)

משמעות המצווה פשוטה. משה אומר: אין די בכך שהוריהם כרתו ברית עם ה' בהר סיני, וגם לא בכך שאתם חידשתם אותה כאן, בערכות מואב. הברית מוכרחה להתחדש תמיד, אחת לשבע שנים, כדי שלעולם לא תהפוך להיסטוריה. היא צריכה להישאר תמיד זיכרון חי. היא לעולם לא תתיישן, משום שאחת לשבע שנים היא תתחדש.

והמצווה האחרונה? "וְעֵתָה כָּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת, וְלִמְדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁמְרָהּ בְּפִיהֶם, לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּכַנִּי יִשְׂרָאֵל" (דברים לא, יט). על פי המסורת, מדובר במצווה לכתוב [לפחות חלק מתוך] ספר תורה. בלשונו של הרמב"ם: "ואף על פי שהניחו לו לאדם אבותיו ספר תורה, מצוה לכתוב משלו".⁵

המסר של משה כאן, ההוראה האחרונה שלו לעם שהנהיג במשך ארבעים שנה, הוא זה: לא די לומר "אבותינו קיבלו את התורה ממשה", או מאלוהים. עליכם לקחת את התורה הזו ולחדש אותה בכל דור ודור. שומה עליכם לקבל בעצמכם את התורה כאמונתכם שלכם, ולא רק כאמונת אבותיכם. אם תכתבו אותה, היא תכתוב אתכם. מילותיו הנצחיות של האל הנצחי הן נחלתכם בנצח.

הנה לנו מלוא עוצמת הדרמה של ימי משה האחרונים. משה ידע שהוא עומד למות. הוא ידע שלא יעבור את הירדן ולא ייכנס לארץ שחייו הוקדשו להובלת העם לקראתה. משה, המתעמת עם סופיותו שלו, מבקש מאתנו, בכל דור ודור, שנתעמת עם סופיותנו שלנו.

אמונתנו, אומר לנו משה, אינה דומה לאמונתם של עמים אחרים בזמנו ואחרי זמנו. היא אינה דומה לאמונתם של המצרים, היוונים, הרומים, וכמעט כל ציוויליזציה מוכרת אחרת. לא מעבר לחיים אנחנו מוצאים את אלוהים. לא בשמיים ולא אחרי המוות; לא בהתנתקות מיסטית מהעולם הגשמי ולא בהתקדשות לעיון פילוסופי. לא ולא; אנחנו מוצאים את אלוהים בחיים. אנחנו מוצאים אותו בְּאֵהָבָה וּבְשִׂמְחָה – שתי מילות מפתח בספר דברים. כדי למצוא את אלוהים, אומרת פרשת השבוע שלנו, אין צורך לעוף לשמיים או לחצות את הים (דברים ל, יב-יג). הוא כאן. הוא עכשיו. הוא החיים.

והחיים האלה, אף שיום אחד יגיעו אל קיצם, מצד האמת לא ייגמרו. כי אם תשמרו את הברית, אבותיכם יחיו בכם ואתם תחיו בילדיכם (או בתלמידיכם או במוטבי החסד שלכם). אחת

לשבע שנים הברית תהיה שוב חדשה. כל דור יכתוב ספר תורה משלו. השער אל הנצח איננו המוות: הוא החיים הנצחיים בברית שהיא פגישה לאין קץ בהתחדשותה המתמדת, במילים החרותות על לכבנו ועל לכבות ילדינו.

כך נעשה משה, המנהיג הגדול ביותר שהיה לנו, לכן אלמוות. לא על ידי חיי נצח. גם לא בבניין מאוזולאום, פירמידה או מקדש שינציחוהו. להפך: אפילו איננו יודעים היכן הוא קבור. המבנה הפיזי היחיד שהוא הותר לנו, המשכן, היה נייד, מפני שהחיים עצמם הם מסע. משה אפילו לא נעשה בן אלמוות בדרכו של אהרן, שזכה לראות את ילדיו נעשים ליורשיו בכהונה. בניו של משה לא ירשו אותו. משה נעשה בן אלמוות על ידי כך שעשה אותנו לתלמידיו. אחד המפעלים המתועדים המוקדמים ביותר של חז"ל מבטא זאת: "העמידו תלמידים הרבה".⁶

כדי להיות מנהיג אין צורך בכתר או במדי שרד. כל הדרוש הוא שתכתבו את הפרק שלכם בהיסטוריה, שתעשו מעשים שירפאו משהו מכאביו של העולם הזה, ושתפעלו כך שאחרים ייעשו טובים מעט יותר על ידי כך שהכירו אתכם. חיו כך שכריתנו הקדומה עם אלוהים תתחדש על ידיכם, וזאת באופן היחיד הקובע: בחיים. המסר האחרון של משה אלינו, בסוף חייו ממש, כשדעתו של כל אדם אחר במקומו הייתה ודאי נתונה למוותו הקרב, היה זה: בחרו בחיים.

שאלות לשולחן השבת:

- האם התעסקות קיבעונית במוות היא תופעה נפוצה?
- מה הבעיה בחשיבה מרובה על המוות? מדוע התורה מתנגדת לכך?
- איך אפשר, על פי התורה, להשיג חיי נצח? האם עולים בדעתכם רעיונות ספציפיים?

- 1 "Arthur Conan Doyle, 'The Adventure of Silver Blaze'"
- 2 המשנה (סנהדרין י, א) אומרת שהאמונה בתחיית המתים אמורה בתורה היא מעיקרי היהדות. אולם על פי כל הפירושים, הדבר משתמע מן התורה אך איננו אמור בה בפשטות.
- 3 Ernest Becker, *The Denial of Death*, New York: Free Press, 1973
- 4 רש"י לבראשית ו, ט.
- 5 משנה תורה, הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה ז, א.
- 6 משנה, אבות א, א.